

Wat heeft deze contextuele opleiding in mijn werk veranderd?
Wat was het meest nieuw?
Hoe is dat concreet zichtbaar in mijn werk?

Het groter geheel

Als therapeut ben ik vooral gevormd door de gestalttherapie, die in de eerste plaats een contacttherapie is. Dat wil zeggen dat we focussen op de hier-en-nu relatie tussen therapeut en cliënt. (de ik-gij relatie van Buber)

Wat zich hier en nu voordoet in het contact van de cliënt met de therapeut, is wat zich vroeger afspeelde, dwz dat de oude (overlevings)patronen weer *actueel* worden gemaakt. De omgeving, de context, de situatie (= de therapeutische relatie) is echter niet meer dezelfde als vroeger. Integendeel, de cliënt bevindt zich nu in een veiliger, meer aanvaardende context en kan nieuwe contactmogelijkheden uitproberen. Gestalttheoretici formuleren het zo: we bieden de cliënt een *safe emergency* aan. In deze nieuwe situatie bieden zich voortdurend herstelmomenten aan.

In die zin houdt gestalt zich niet bezig met *archeologie*.

Het verleden van de cliënt is niet een doel op zichzelf, het wordt enkel aangeraakt als het zich als *unfinished business* voordoet in het contact hier en nu. (bv 'ik mag niet huilen' / 'ik kan niet kwaad zijn'- vanwaar komen die ingeslikte boodschappen?).

Als gestalttherapeut werk ik dus hoofdzakelijk interpersoonlijk en intrapsychisch. (derde en tweede dimensie).

Een belangrijk accent in mijn werk betreft de aandacht voor de lichamelijke processen. Zelf heb ik vele jaren lichaamswerk gedaan (posturale integratie, Reichiaans lichaamswerk, bio-energetica) en dat steunde mij in de overtuiging dat inzicht alleen onvoldoende helend werkt. Het lichaam heeft ook een geheugen, een soort bevroren geschiedenis dat door lichaams-en ademwerk weer wakker kan worden. Dé uitdaging als therapeut is om dat proces veilig, respectvol en zorgzaam te begeleiden.

Die combinatie van gestalt met lichaamstherapie is nu nog altijd mijn diepste credo.

Maar ik merkte toch dat bepaalde patronen en contactstijlen hardnekkig bleven terugkomen, dat de invloed van het verleden groter bleek dan mij lief was, dat het supporteren met de cliënt vaak averechts werkte en dat het rouwen om de gemiste vader en moeder soms moeilijk beëindigd werd.

Het leek alsof er 'grotere krachten' onbewust werkzaam bleven in het leven van de cliënt.

Het beeld van een groot mobielenspel hielp mij om dat duidelijker te krijgen. Ik zag mij met mijn cliënten hard werken aan de onderste mobieltjes, maar hogerop waren grotere mobielen die een eigen leven leidden en waar wij geen vat op hadden.

Wij waren zogezegd op *micro niveau* bezig, terwijl op *macro niveau* van alles bewoog en invloed bleef uitoefenen. Ik wou zicht krijgen op die onzichtbare krachten in het grote veld, op het groter systeem zeg maar, en koos voor deze contextuele opleiding.

Wat was nieuw?

Van bij het begin werd ik ondergedompeld in een bad van nieuwe begrippen. Verkwikkend was het aanvankelijk niet, integendeel, het boekhouders-en rechtersjargon maakte nogal wat weerstand bij mij wakker.

Maar gaandeweg werd mij het belang duidelijk van die fameuze *vierde dimensie*, die van de *relationele ethiek* die focust op de rechtvaardigheid en billijkheid in menselijke relaties.

Die balans van geven en ontvangen, in horizontale zowel als verticale relaties (en zelfs over de dood heen) paste perfect bij mijn beeld van de mobielenconstructie. Hier zag ik eindelijk die ongrijpbare krachten aan het werk zoals loyaliteiten, legaten en delegaten, destructief recht en roulerende rekeningen, destructieve parentificatie.

Ik wil nu eerst stilstaan bij die begrippen die voor mijn werk als therapeut het meest nieuw en werkzaam zijn gebleken. Dat zijn achtereenvolgens:

1. destructieve parentificatie
2. het aansporen tot actie
3. het destructief gerechtigd zijn en de roulerende rekening
4. meerzijdige partijdigheid

Hoe het thema van de meerzijdige partijdigheid mijn therapeutisch werk heeft beïnvloed wil ik dan achteraf illustreren aan de hand van diverse casussen (individuele cliënten en partners)

Hoe is dat concreet zichtbaar in mijn werk?

1.(destructieve) parentificatie

Naar de theorie:

Parentificatie steunt op het natuurlijke vermogen van het kind om te geven. Dit geven is een recht van het kind en hoeft niet noodzakelijk nadelig te zijn voor de eigen ontwikkeling.

Integendeel, als het kind hierin erkend wordt, ontwikkelt het een vermogen om verantwoordelijkheid op zich te nemen.

Als het geven leidt tot het niet meer kunnen voldoen aan de eigen ontwikkelingstaken of als het niet erkend wordt, dan is er sprake van destructieve parentificatie.(Balans in Beweging, p.280, 284)

Zo onderscheiden we:

het zorgende kind, het perfecte kind, het kind dat kind moet blijven, de zondebok

Het inzicht in de soorten 'geparentificeerde kinderen' was niet volslagen nieuw. In de gestaltopleiding kwamen we tijdens ons persoonlijk (individueel) werk vaak uit bij het zorgende en/of perfecte kind. D.m.v. psychodrama werd dan erkenning gegeven voor de last en het gemis.

Als ik erop terugkijk, waren dat vaak 'magische' momenten die bij de deelnemers een ware opluchting teweeg brachten. Het leek alsof het verleden op zijn plaats viel. Alsof een balans in evenwicht werd gebracht.

Waar niet of zeker minder werd bij stilgestaan, was bij het effect van het gevende kind op de broers en zussen en hoe de balans ook daar verstoord kon zijn. Een soort van openbaring voor mij tijdens deze contextuele opleiding was te zien hoe ook de zondebok en het kind dat kind moet blijven / ziekelijke kind kunnen 'geven'.

In eerste instantie hielp dat mij om zicht te krijgen op mijn eigen gezinssituatie

In mijn eigen praktijk hielp het om meer aandacht te hebben voor grotere samenhangen in de gezinscontext.

In het geval van het echtpaar Jos en Annie lukte het me om de focus omzichtig te verleggen van 'ernstige gedragsproblemen met dochter Inge' naar de spanningen in de partnerrelatie zelf.

Vader bleef heel weigerachtig en sceptisch t.o.v. dit vergezocht verband. Misschien was ik in het vuur van 'mijn ontdekking' iets te enthousiast en vooral te expliciet. Hij was wel bereid naar de eigen relatie te kijken. Moeder, die zelf gezinswetenschappen studeerde, zag vrij snel de samenhang.

Maar helemaal nieuw klonk het in mijn oren toen er werd gesproken over het ondernemen van actie. Laat ik eerlijk bekennen dat ik het in Keulen hoorde donderen en daar niet blij mee was.

2. het aansporen tot actie

Naar de theorie:

De cliënt wordt aangemoedigd om zijn geven aan en nemen van mensen onder ogen te zien. Waar deze balans geblokkeerd is, wordt hij aangespoord om ze in beweging te zetten. Dat kan betekenen dat hij met zijn context alsnog in dialoog gaat met het oog op het inlossen van schuld of het innen van verdiensten.

Als er nog te veel belemmeringen zijn wordt de actie uitgesteld en werkt de therapeut met de cliënt aan het scheppen van de noodzakelijke voorwaarden voor deze actie. Dit gebeurt tijdens het moratorium. (Leren over Leven, p 279,284)

In gestalt werken we geregeld met de *lege stoel*, waarop in gedachten belangrijke anderen (vader, moeder, enz) worden geplaatst. In deze veilige situatie (de andere is er niet echt) kan de cliënt bij zijn ingehouden kwaadheid, verdriet, ontgoocheling komen. Vaak krijgen hierbij vroege kinderlijke gevoelens en emoties voor het eerst een stem. De cliënt wordt het gegund om onredelijk kwaad te worden, te fulmineren, te stampvoeten en te huilen, waardoor hij/zij in contact komt met zijn oorspronkelijke gevoelens, opwinding en energie.

Zijn bevroren geschiedenis ontdooit. Diep en pijnlijk gemis en verlangen worden vaak weer gevoeld. De cliënt kan rouwen en afscheid nemen van het verlangen om van zijn ouders te krijgen wat hij heeft gemist. Maar dat ontwaakte verlangen, die nieuw gevoelde noden kan hij nu meenemen in zijn huidige contacten.

De opdracht is dan: kan ik zonder verbittering nieuwe contacten aangaan?

Ziehier een korte schets van hoe ik als therapeut met cliënten kan werken. In dergelijke sessie neem ik dan vaak de rol op van 'voldoende goede ouder', die het kind in de cliënt erkenning geeft voor het gemis en begrip opbrengt voor de daarbij horende gevoelens. En om het wat oneerbiedig uit te drukken: daarmee was de kous af.

Ik ging er niet van uit dat de cliënt in het heden nog wat kon 'halen' bij de ouders. Hoe groot was mijn verbazing (én weerstand) toen ik hoorde hoe een trainer bij een groepslid aanstuurde op een gesprek met vader of moeder. Een daadwerkelijke dialoog zou meer effect hebben dan tientallen sessies, zo werd beweerd.

Nadat ik eerst zelf aan den lijve had ondervonden hoe heilzaam het was alsnog erkenning te krijgen voor mijn 'geven', nam ik dit nieuwe gegeven mee in mijn eigen therapeutisch werk. Na de 'emotionele sessies' (doorwerken verdriet en kwaadheid) exploreer ik nu samen met de cliënt of er nog erkenning kan worden gehaald in de eigen context.

Belangrijke aandachtspunten voor mij zijn:

- de cliënt kan enkel als **volwassene** (en niet als kind) in dialoog gaan.
- er moet voldoende aandacht gaan naar **het risico** van zo'n gesprek, m.a.w. de cliënt moet voorbereid worden op een mogelijke afwijzing of ontkenning van zijn 'geven'.

Bijkomend voordeel van deze contextuele invalshoek - het aansporen tot actie- is dat het spel overdracht/ tegenoverdracht minder kans krijgt.

In de eerste plaats is dat heilzaam voor de cliënt: die kan de projecties (nood aan erkenning, verdriet en kwaadheid om gemis ervan) op de therapeut terugnemen en ze hun juiste plaats geven (naar de ouder(s)).

Voor mij als therapeut is dat uiteraard ook comfortabel.

Die overdracht, in de zin dat de cliënt de goeie ouder op mij bleef projecteren ("ik wil van jou wat ik van vader/ moeder gemist heb") ervoer ik als een grote belasting. (Mijn tegenoverdracht:" Help! alweer een vrouw die mij overvraagt!")

In die zin presenteerde niet enkel de cliënt mij een roulerende rekening vanuit een destructief gerechtigd zijn, maar bestond het gevaar dat ik naar mijn cliënt precies hetzelfde deed. En dat brengt ons bij het volgende punt.

3. Destructief gerechtigd zijn en roulerende rekening

Naar de theorie:

Als mensen in hun geschiedenis tekort komen of onrecht wordt aangedaan, blijven ze zich ethisch gerechtigd voelen om te ontvangen wat ze hebben gemist of om erkend te worden in het aangedane onrecht.

Als er geen verhaal wordt gehaald waar het thuishoort (op de juiste plaats), dan voelt men zich gerechtigd om plaatsvervangende compensatie (vergelding) te verhalen op onschuldige derden. (partner, kind). Die derde wordt dan letterlijk 'het kind van de rekening' en krijgt de rekening gepresenteerd voor kwetsingen in het verleden. Dit noemen we de roulerende rekening. (Voetspoor, p.155 / Balans in Beweging, p.38, 126)

Dit contextueel begrip was een ware eye-opener.

Vooreerst hielp het mij in de eigen gezinssituatie om duidelijk te krijgen hoe ik mij naar mijn partner als verongelijkt kind opstelde (en volwassen verantwoordelijkheid afzwoer) en bracht het klaarheid in mijn afgunst en jaloezie naar haar kinderen.

Vervolgens had dit inzicht een zeer weldoend effect op mij als therapeut.

Hierboven beschreef ik al hoe ik mij liet strikken in het spel van overdracht / tegenoverdracht en mij liet meezuigen in het moeras van het grote gemis bij hoofdzakelijk vrouwelijke cliënten. Mijn aandeel- de tegenoverdrachtreactie- kwam aan het licht bij het werken rond mijn gezin van herkomst : de grote radeloosheid en verdriet bij moeder en 2 zussen na de dood van vader en ik die daar geen raad mee wist en zelf niet aan rouwen toe kwam .

Ik heb nu meer geleerd de rekening te laten waar die thuishoort, op een respectvolle manier naar mijn cliënten toe welteverstaan. Ik voel mij niet langer verantwoordelijk om tegemoet te komen aan het gemis, het grote verlangen, de schreeuw om aandacht en onvoorwaardelijke nabijheid. Ik geef terug wat ik zie en gewaar word en koppel het terug naar hun oorspronkelijke gezinssituatie.

Ik herinner mij een 'bevrijdend moment' in een sessie met M.

Als kind had Myriam zich helemaal weggecijferd als luisterend oor voor haar psychisch zieke moeder. Haar radeloze vader probeerde ze daarenboven zoveel mogelijk te ontlasten in het huishouden. Zelf kon ze nergens terecht met haar angst en verdriet. Nu, in therapie, kwam ze eindelijk op verhaal. Vaak liepen de individuele sessies uit, in de avondgroep die ze volgde was er altijd wat aan de hand waardoor ze alle aandacht naar zich toe trok. Ze lag bovendien op de loer voor elk verkeerd woord van mij of teken van onbegrip. Onnodig te zeggen dat ik behoorlijk op de toppen van mijn tenen liep.

De rekening die ze mij presenteerde was in feite bedoeld voor haar vader. Toen ze mij voor de zoveelste keer wou duidelijk maken hoe erg ze geleden had onder haar gezinssituatie en ze wrevelig werd omdat ik het weer niet ten volle begreep, antwoordde ik: ' Dat is waar, Myriam, ik merk hoe graag je zou willen dat ik het helemaal met jou kon meevoelen en ik vrees dat ik nooit ten volle zal begrijpen door welke hel jij bent gegaan.'

Ze viel stil en werd heel ontroerd. Voordien had ik mij zitten afjakkeren om erkenning te geven, nu gaf ik haar alle erkenning door mijn onvermogen mee te delen.

Later kon ik haar immense nood aan erkenning terugkoppelen naar haar vader en maakte ze in het vervolg zelf de reflectie 'dat ze nu wel weer kwaad was op mij, maar dat het voor hem bedoeld was.'

Ons wekelijks uurtje leven werd er een stuk makkelijker op.

In het werken met echtparen botste ik geregeld op een onvrij stuk van mijzelf, met name mijn eigen destructief recht en roulerende rekening naar 'overvragende vrouwen' (= mijn interpretatie hier).

Wat deed zich voor?

Vrij snel detecteerde ik bij de vrouwen het destructief recht en de daarbij horende rekening die ze hun partner presenteerden. Toen dan nog bleek dat de man daarop onmondig, verward en hulpeloos reageerde, viel het mij zeer moeilijk om niet met hem te sympathiseren. Hierdoor kon ik uiteraard niet meer partijdig zijn voor de vrouw.

Integendeel, ik ervoer bij mezelf een meer dan normale aandring om de vrouw duidelijk te maken hoezeer haar 'overvraging' (nood aan attentie, aandacht, de juiste communicatie, erkenning voor haar investering ,enz..) te maken had met een openstaande rekening naar haar gezin van herkomst.

In het geval van Edith en Lieven maakte ik de fout een 'contextuele uitstap' te maken naar haar gezin van herkomst in het bijzijn van Lieven. Edith had als oudste dochter in een gezin van vijf de zorg op zich genomen van broers en zussen om haar astmatische en zieke moeder te ontlasten. Vader was daarenboven streng en veeleisend geweest. Edith had daar van haar ouders nooit erkenning voor gekregen en het kwetste haar dat haar broers en zussen zo weinig voor haar over hadden.

Deze nieuwe 'kennis' ontroerde Lieven aanvankelijk, maar in latere sessies schoof hij elk appel op hemzelf met ontstellend gemak weg, verwijzend naar Ediths verleden. Ik probeerde nog te herstellen door mijn fout en de kwalijke gevolgen ervan aldus te benoemen, maar er was een onevenwicht ontstaan. In de daaropvolgende sessies was Edith stiller en wantrouwend en verweet ze mij partijdigheid met haar man. Ze had overschot van gelijk.

Die fout heb ik sindsdien niet meer gemaakt. Maar het verkennen van het gezin van herkomst van beide partners om hen aldus de invloed te laten zien van verticale balansen op de horizontale, werkt zeer verrijkend in mijn partnertherapie.

Uiteraard is het zaak om meerzijdig partijdig te kunnen zijn. Dat is dan ook, zoals bleek tijdens mijn laatste supervisie, voor mij de moeilijkste opdracht.

4. Meerzijdige partijdigheid

Naar de theorie:

Deze grondhouding van de contextuele therapeut vraagt dat hij zich volledig aan de kant kan stellen en dus volledig partijdig is met achtereenvolgens en beurtelings alle gezinsleden en betrokkenen. Zo kan hij een relatie van vele kanten onderzoeken.

Ook de niet aanwezige personen worden hierin opgenomen. De therapeut is immers verantwoordelijk voor ieder die te maken zou kunnen krijgen met zijn interventies.

(Leren over Leven, p 283)

Als gestalttherapeut probeer ik om hier en nu aanwezig te zijn bij de cliënt met zo min mogelijk eigen ballast (oordeel, normen, waarden, overtuigingen). Zo bied ik de cliënt een ruimte waarin hij aanvaard wordt met alles wat in hem/ haar reilt en zeilt. Op zich werkt dit al heilzaam: hij wordt niet nog eens veroordeeld voor zijn kwaadheid, verdriet, schaamte, angst. Integendeel, hij wordt erin gezien en (h)erkend. Als ik merk dat het mij moeilijk valt hem onvoorwaardelijk te accepteren, dan dien ik in de eerste plaats te kijken naar mijn aandeel. Op welke 'onvrije' delen van mijzelf bots ik hier?

Kort gezegd: in individuele sessies ben ik wel degelijk helemaal partijdig met mijn cliënt, maar daarom nog niet met alle betrokkenen uit zijn context.

En dit vind ik nu net de moeilijkste opgave. Hoe zorg ik ervoor dat de cliënt zich helemaal gezien en gehoord voelt in zijn last en moeite en dat ik ook de last en de moeite blijf zien van zijn partner, kinderen, ouders.

Kan ik dat niet - en supporter ik te veel voor de cliënt en tegen zijn loyaliteiten in - dan kan het gebeuren dat de cliënt zijn loyaliteit gaat verdedigen en bewaken (i.p.v. dat ik dat doe). En belicht ik te veel of te snel de kant van de anderen, dan voelt de cliënt zich niet gezien door mij. In beide gevallen doe ik mijn cliënt tekort.

In partnersessies werd (word) ik nog raker geconfronteerd met het probleem van de meerzijdige partijdigheid.

Zo botste ik op 'de overvragende vrouw en haar tekortschietende partner', waarover ik het daarnet al had.

Mijn patroon werd snel duidelijk: ik ontwikkelde in de loop van de therapie een wrevel naar de vrouw in kwestie en ging heimelijk sympathiseren met de man die in mijn ogen elke sessie weer 'gecastreerd' werd (= mijn interpretatie uiteraard).

1. *Het paar Lieven en Edith: Edith bleef ontevreden omdat ze van Lieven te weinig erkenning kreeg voor haar inzet naar het gezin, haar poetsdrift, haar werk als ziekenverzorger. Edith had haar astmatische moeder verzorgd en gezorgd voor broers en zussen.*
2. *Het paar Karel en Ellen: Ellen wou dat Karel ook aura's zou zien, interesse betonen voor extatisch en tantrisch vrijen en gewonnen zou zijn voor urenlange en middernachtelijke zielsgesprekken. Ellen was seksueel misbruikt geweest.*
3. *Het paar Jos en Annie: Annie was werkloos en lag 3 op de 7 dagen depressief in bed en studeerde in het weekend gezinswetenschappen. Jos beredderde het huishouden. Annie kwam op een passief-agressieve manier met de klacht dat Jos eigenlijk wel zijn best deed, maar dat ze hem ' op een moeilijk nader te omschrijven manier' toch miste. Toen Annie 9 was, verliet haar vader het huis. Moeder had een nieuwe relatie met een man die af en toe handtastelijk was. Bovendien zorgde Annie ook nog eens voor haar broers en zussen.*

Had ik Edith, Ellen en Annie in individuele therapie gehad, het zou mij weinig inspanning hebben gekost om met hen partijdig te zijn. Ik zou deze vrouwen naar alle waarschijnlijkheid erkenning hebben kunnen geven voor hun verdriet, kwaadheid, gemis en hun manier van 'geven' in hun respectief oorsprongsgezin.

Ik zou m.a.w. niet zozeer gefocust hebben op de onvrede in de partnerrelatie dan wel op de relatie met de ouders. Als dat 'mobieltje' weer in balans werd gebracht, zou het partner-mobiel er net onder vanzelf wel zijn draai vinden.

Nu echter, met hun partner mee op de voorgrond (in feite: flink op de achtergrond, nu eens zo koppig als een kei en dan weer met een schuldgevoel zo groot als onze staatsschuld) zag ik vooral 'de heks' die al haar abracadabra uit de toverpot haalde om bij de man een schuld neer te leggen die ergens anders thuis hoorde. In gedachten zag ik de antieke heks Circe die Odysseus' mannen in everzwijnen omtoverde en met de Griekse held hetzelfde van plan was.

Kort gezegd: ik zag hoe deze vrouwen zich gerechtigd voelden een oude rekening te verhalen op hun partner. Het was toch mijn taak om hen deze dwaling onder ogen te brengen? Trok Odysseus niet zijn zwaard naar Circe waardoor ze prompt de toverspreuk verbrak en de everzwijnen weer mannen werden?

Bij de mannen bleef ik echter stekeblind voor hun eventuele onvereffende rekeningen in het verleden. Ik zag vooral het onvermogen van Lieven, Karel en Jos om aan de wensen van hun partners tegemoet te komen en hoe dat terug te brengen was naar hun respectieve moeders (over-aanwezig en veeleisend) en vaders (stug, autoritair, afgesloten van elke communicatie, emotioneel kil en afstandelijk).

Dat was vooral pijnlijk, vond ik, en het was des te onrechtvaardiger dat ze er nu ook nog eens door hun partners werden op afgerekend. Dat deze mannen hun gemis ook op hun partner verhaalden, was minder vanzelfsprekend in mijn ogen.

Bondig samengevat komt het hierop neer:

Vrouw: 'Ik verwacht van jou het inlevingsvermogen dat ik vroeger niet kreeg.'

Mijn reactie: foei!

Man : 'Mijn vader liet me met mijn moeder zitten, dus laat ik jou nu zitten.'

Mijn reactie: Terecht!

Dit is dus waar ik alert op moet zijn:

- wat heeft de man verticaal te vereffenen naar vader en moeder, zodat hij als volwassene partner in relatie kan zijn?

- ik moet partijdig kunnen worden met de vrouw: ' wat is er in haar leven gebeurd dat ze zo veeleisend is naar haar man?'

Meerzijdige partijdigheid is voor mij als therapeut toch echt wel een verrijking en een uitdaging.

Die verrijking blijkt ook in de individuele sessies: mijn houding maakt het de cliënt mogelijk om volop in het aangedaan onrecht te kunnen gaan, wetende dat hij t.o.v. mij niet deloyaal is naar de partner, de ouder, het kind. Vroeger 'supporterde' ik wellicht te sterk met mijn cliënt, waardoor hij ging afremmen en vergoelijken en zo zichzelf in de kou liet staan.

Het blijft wel uitkijken met de juiste timing: in de eerder beschreven casus van Myriam was ik te vroeg partijdig met haar vader. Er waren gelukkig geen potten gebroken. Myriam floot mij kwaad terug. Ze had haar hele leven al begrip gehad voor zijn kant van het verhaal, nu moest ik er eens helemaal voor haar zijn! Meerzijdig partijdig zijn betekent dat je soms helemaal partijdig moet kunnen zijn met één lid van het gezin.

Ik kom hier ook mijn begrenzing tegen: werken met gezinnen is voor mij te ingewikkeld en onoverzichtelijk. Het is al een hele opgave om deze grondhouding te installeren in het werken met partners en daar hou ik het voorlopig bij.

Samengevat:

Deze contextuele opleiding heeft mij inzicht gebracht in de grotere samenhang van relationele ethiek die zich toont in zowel horizontale als verticale relaties.

Ze hielp mij om de werkzaamheid te zien van roulerende rekeningen, spoorde mij aan om mijn therapeutische grondhouding te verruimen (meerzijdige partijdigheid) en om bij cliënten niet te stoppen bij het symbolisch erkenning geven, maar om ten gepaste tijde en na inschatting van de mogelijke risico's hen aan te sporen tot actie in hun huidige context.

Ik heb veel gekregen, waarvoor oprechte dank.